

Pehr Stenberg och hans levernesbeskrivning – en introduktion

I april 2017 hölls ett seminarium vid Åbo Akademi om den västerbottniske prästen Pehr Stenbergs¹ levernesbeskrivning², med särskild tonvikt på hans tid i Finland åren 1779–1789. Seminariet arrangerades av historieämnet vid Åbo Akademi i samarbete med Historiska Samfundet i Åbo, projektgruppen för utgivning av Pehr Stenbergs levernesbeskrivning och Kungliga Skytteanska Samfundet, de två senare med säte i Umeå.

Vid tidpunkten för seminariet hade Pehr Stenbergs levernesbeskrivning utgivits i sin helhet i fyra bokband, omfattande totalt cirka 1 950 sidor tryckt text. Samma år belönades utgåvan med Axel Hirschs pris av Svenska Akademien, och 2018 utkom en femte volym med sak-, ort- och personregister.³ Manuskriptet till utgåvan består av närmare 5 000 handskrivna sidor som tillkommit under en period om 45 år mellan åren 1779 och 1824. Självbiografen är, förutom på författarens goda minne, sannolikt baserad på dagboksliknande anteckningar och med säkerhet på brev i Stenbergs ägo. Stenberg skriver retrospektivt med ett tidsavstånd på mellan 10 och 20 år till den tid då de relaterade händelserna ägde rum; vid sitt frånfälle 1824 hade han hunnit till året 1807. Nära 240 år hann förflyta från skrivprojektets början till fullbordandet av den utgivning av levernesbeskrivningen som var författarens avsikt. Stenberg själv hade både hoppats på och räknat med

-
1. Göran Stenberg, 'Pehr Stenberg', *Svenskt biografiskt lexikon* 33 (Stockholm 2008), s. 233–236. En mer extensiv presentation av Pehr Stenberg och hans livsverk finns i ett temanummer av museitidskriften *Västerbotten* 2011:4 (Umeå 2011) med bidrag av bland andra levernesbeskrivningens utgivare.
 2. En analys av levernesbeskrivningen ger Göran Stenberg, Fredrik Elgh & Ola Wennstedt i 'Pehr Stenbergs levernesbeskrivning', *Biblis* 62 (2013), s. 54–69.
 3. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. Av honom själv författad på dess lediga stunder. Del 1–5*, Urkunden 19–23, utg. Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt (Umeå 2014–2018).

Pehr Stenbergs önskan om utgivning av levernesbeskrivningen blev verklighet 2014–2018.

att det skulle ha skett avsevärt tidigare, men med en karens på 20 år efter hans död.⁴ Som en förberedelse till en edition har han också med särskilda tecken markerat frispråkiga avsnitt som kan uteslutas, vilket de nutida utgivarna dock inte hörsammat.

Utgåvan utgör en storslagen självbiografi från den gustavianska tidens runda Sverige med många aspekter på ett långt liv. Tack vare sin mångsidighet, detaljrikedom och levande framställning är den av utomordentligt värde för ett flertal vetenskapsområden med historisk inriktning. Det finns också skäl att provocera en läsning enbart för nöjes skull, då narrationen är så avancerad att verket torde ha ett lika stort läsvärde som en nutida historisk roman.

Pehr Stenbergs levernesbeskrivning är ett betydelsefullt komplement till tidigare kända tidsdokument från samma epok, främst Årstafrun Märta Helena Reenstiernas och prinsessan, sedermera drottningen, Hedvig Elisabet Charlottas dagböcker. Men Stenbergs skildring är mer än ett komplement. Hans lika omfattande verk är en självbiografi i efterhandsperspektiv och tillför därför ytterligare en dimension av

4. Se till exempel Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 205–206.

reflexion, samtidigt som den medger större friheter berättartekniskt. Den är också det enda exemplet på en så omfattande skildring av en människa sprungen ur enklare förhållanden från den gustavianska tiden.

Stenberg tillbringade tio år i Finland, inskriven vid Kungliga Akademien i Åbo under den Porthanska eran. Han förkovrade sig inom en rad ämnen i syfte att avlägga prästexamen, vilket han fullbordade med prästvigning 1786, men fortsatte sedan sina akademiska studier. År 1789 disputerade han på en botanisk avhandling om havtorn⁵ och promoverades till filosofie magister – den högsta lärdomsgraden – den 14 juli samma år. Som hans lärare och beskyddare under hela studenttiden fungerade Johan Bilmark,⁶ men det var under ett kollegium med den legendariske H. G. Porthan som Stenberg sporrades att fortsätta sitt eget självbiografiska skrivande:

Wid det Professor Porthan läste sitt Psychologiska Collegium, så yttrade han sig en dag: "Orsaken hwarföre denna wettenskapen ännu är så litet utredd, är den at det är så få, som hafwa gjort sig den mödan och observerat på sin själs egenskaper, och ännu färre de, som hafwa upteknat sina upptäkter. Om dock det gåfwos många som wille upsätta sina lefwernes beskrifningar, samt noga och omständeligen beskrifwa alla sina händelser och känslor derwid; så kunde en Philosoph sedan deraf kanske hämta mycket ljus till wettenskapens förkofring." m:m: Detta uppmuntrade mig ej litet till at fortsätta detta mitt påbegynta arbete ehuru planen är nog widlöftig. Ho wet tänkte jag om icke någon kan hämta någon nytta häraf i detta afseendet.⁷

Studieåren i Finland genomfördes som ett växelbruk mellan aktiva perioder vid akademien och tjänst som informator och senare huspräst hos förnämna familjer i landsorten. Därför möter inte bara ingående beskrivningar av studentlivet i Åbo utan också utförliga och initierade skildringar från herrgårdar i övriga Egentliga Finland och Satakunda samt från mer anspråkslösa miljöer i Åbolands skärgård. Stenberg var i

-
5. Carl Niclas von Hellens (pres.), *Dissertatio academica, de hippophæe [sic!], quam, consensu ampl. senatus philosophici, in Regia Academia Aboënsi, praeside d:ro Car. Nicol. Hellenio, philos. & med. doct. philos. prof. reg. & ord. horti acad. praes., nec non Reg. Acad. Scient. Holm. membro, publico disquisitioni pro laurea modeste submittit Petrus Stenberg, V. D. M. Westrobotniensis. In audit. min. die X. Junii MDCCCLXXXIX. H. a. m. c. (Åbo 1789).*
 6. Denne var också preses när Stenberg disputerade pro exercitio, nämligen på Johan Bilmark (pres.), *Dissertatio academica de præmiis virtutum naturalibus, quam consensu ampl. senatus philosophici in Regia Academia Aboënsi, praeside mag. Johanne Bilmark, histor. ac philos. pract. professore reg. & ordin. Publico examini modeste submittit Petrus Stenberg, V. D. M. Westrobotniensis, in auditorio majori die XV Maji anni R. S. MDCCCLXXXVIII, horis ante meridiem consvetis (Åbo 1788).*
 7. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 1, s. 388.

tjänst hos bland andra familjerna Ehrenmalm, Gripenberg och Carpelan. Det är framför allt här det blir tydligt att han påbörjat en klassresa. Tack vare informatorns mellanställning kunde han ganska obehindrat umgås med herrskap och anammade snabbt högreståndsvanor. Han förstod snart vikten av att kunna dansa menuett, kyssa på hand, konversera och presentera ett attraktivt yttre. I det här sammanhanget började han tänka på att skaffa sig en livskamrat, även om hans försök var tafatta och intentionerna helt saknade grogrund i de aristokratiska miljöer där han påbörjade sitt äktenskapsprojekt.

Bondsonen Pehr Stenberg föddes 1758 i byn Stöcke i Umeå socken och fick sin första skolgång i den typ av hemskola som var relativt vanlig i svensk allmogemiljö vid denna tid. Föräldrarnas förhoppning var att han skulle få tillräckliga kunskaper för ett enklare arbete i Umeå stad. Hans farbror var emellertid tullnär i det närbelägna Ratan och där fick han ytterligare skolning. Den fallenhet för studier som han uppvisade ledde till ett erbjudande att gå i den lilla skolan i Umeå, främst tänkt för stadens borgarbarn, som drevs av prästen Carl Sædenius. Arrangemanget var inte smärtfritt för familjen som saknade medel till att möjliggöra sonens skolgång. Detta löste sig dock, framför allt genom välvilja från magistrats sida. Studiefлит och begåvning i förening med uppmuntran från Sædenius fick honom att sikta än högre, och en tanke på prästutbildning och universitetsstudier började ta form. Med sockenmännens goda vilja fick Stenberg så lov att ge sig ut på djäknegång för att helt enkelt tigga ihop till sina studier. Han vandrade runt Umeå socken under två jullov och bad om medel till akademiska studier i Åbo. Att Stenberg valde Åbo och inte något av de andra svenska universiteten hade flera orsaker. Ett skäl var att han hade släktingar i Åbo, familjen Callmeijer, som lovade honom ett mål mat om dagen. En annan orsak var att Sverigefödda studenter hade jämförelsevis lätt att få informatorplatser hos välbeställda familjer i Åbo med omnejd.

Stenberg inrättade sig snabbt som student vid akademien och studierna varvades med lämpliga informatorssysslor, helt nödvändiga för hans försörjning under studieåren. Det står klart att såväl de akademiska studierna som all den kunskap av skilda slag som han tog till sig som informator tillsammans bidrog till hans personliga utveckling och bildning. Åren i Finland var formativa för Stenberg och efter återkomsten till Västerbotten 1789 höll han brevkontakt med studie-

Umeå landskyrka. I 20 år hade Pehr Stenberg kyrkan på Backen som sin arbetsplats. Litografi efter teckning av A. A. Grafström i G. H. Mellins Sverige framställt i teckningar: tvåhundra-tjugofyra litografier, 1840.

kamrater och andra bekanta från tiden i Finland. Mitt i livet gjorde han också en resa till Österbotten, som relateras i levernesbeskrivningen.⁸ I hemtrakterna fick Stenberg efter olika tjänster som adjunkt ordinarie prästtjänst som komminister, först i Umeå stadsförsamling 1792 och sedan i Umeå landsförsamling från 1804, där han stannade till sin död 1824. Stenberg gifte sig första gången med en bonddotter från Burträsk och därefter med en majorsdotter från Nysätra, sju mil norr om Umeå. Av hans många barn levde en dotter och tre söner till vuxen ålder. Makarna Stenberg byggde gården Hagalund i närheten av Umeå landsförsamlings kyrka, en dryg halvmil uppströms Umeälven från Umeå stad.

Genom självbiografen och Stenbergs andra arbeten förstår man att han var en mångsidig och ständigt verksam person. Sedan barnsben var han road av fiske, jakt och båtliv och under tiden i Finland blev han botaniskt intresserad. Han hade också en betydande litterär produktivitet och förutom de avhandlingar han försvarade under sin studietid

8. Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning* 4, s. 381–400. Resan contextualiseras i Robert Eckeryd, 'Spannmål mot fisk. Byteshandel över Kvarken under 1700-talet och början av 1800-talet', *Oknytt* 2014:3–4, s. 29–52.

i Åbo finns ett flertal av hans verk bevarade. En översättning av hans hand utgavs året innan han avled.⁹ Stenberg hade stora planer för utgivningen av de egna skrifterna, men endast ett praktiskt inriktat verk om fågelfångst trycktes på 1800-talet.¹⁰ Det var först under senare delen av 1900-talet som hans värdefulla dialektordbok¹¹ och digra topografi över Umeå socken¹² utgavs. Nämnas bör också hans botaniska blad, som är de äldsta bevarade från Västerbotten och ingår i Naturhistoriska riksmuseets samlingar.

Stenbergs största arbete, såväl kvantitativt som kvalitativt, är hans självbiografi. Själv satte han stort värde på manuskriptet, som förvarades inlåst, och efter hans död betraktades det som kollektiv egendom inom släkten i enlighet med författarens instruktioner. Att det över huvud taget har bevarats för eftervärlden är troligen en kombination av slumpens skördar och en vördnad inför det imponerande verkets omfång och innehåll. Om detta kan man bara spekulera. Levernesbeskrivningen fanns med största sannolikhet hos Pehr Stenbergs äldste son, Gustaf Stenberg, som var lantmäterichef i Västerbottens län. År 1851 eldhärjades gården Hagalund och Gustaf Stenberg brännskadades till döds under sina försök att rädda handlingar och kartor från att bli lågornas rov. Betecknande är här att några sidor i manuskriptet förefaller skadade av eld och vatten. Handskriften fanns sedan i olika släktingars vård innan den 1964 deponerades i Kungliga biblioteket, då Harry Järv var chef för dess handskriftsavdelning. Den dynamiske Harry Järv uppmärksammade sin vän Magnus von Platen på verkets existens. Denne var då nytillträdd professor i litteraturvetenskap vid Umeå universitet. Han igångsatte i början av 1970-talet ett renskrivningsarbete, vilket resulterade i en avskrift omfattande cirka en tredjedel av texten. Arbetet avstannade dock och endast en kort artikel¹³

-
9. Rudolph Hospinianus, *Om tempels och kyrkors upprinnelse och tillväxt &c.* (Stockholm 1823). Boken är alltså översatt av Stenberg men innehåller även hans kommentarer.
 10. Pehr Stenberg, *Afhandling om bästa sättet att fånga skogsfogel med snaror [...]* Med 35 upplysande figurer (Stockholm 1841).
 11. Pehr Stenberg, *Ordbok över Umemålet 1–2*, Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala A:12:1–2, red. Gusten Widmark (Uppsala 1966–1973). Utgåvan var samtidigt Widmarks doktorsavhandling.
 12. Pehr Stenberg, *Pehr Stenbergs Umebeskrivning*, Skrifter utgivna av Johan Nordlander-sällskapet 10, red. Margit Wennstedt (Umeå 1987).
 13. Magnus von Platen, 'Pehr Stenberg och gamla Umeå', *Umeå universitet informerar* 12 (Umeå 1971), s. 8–9.

Pehr Stenbergs levernesbeskrivning kom på 1960-talet till Kungliga biblioteket, som då kostade på en inbindning av hela handskriften.

blev resultatet av ansträngningarna denna gång. I samband med att två av textens utgivare, Fredrik Elgh och Ola Wennstedt, år 2009 började efterforska de förkomna kartor som legat till grund för Stenbergs topografi över Umeå socken aktualiserades von Platens avskrift, som förvarades i dåvarande Forskningsarkivet vid Umeå universitetsbibliotek. Fängslade och entusiasmerade av genomläsningen av von Platens maskinskrivna material tog Elgh och Wennstedt samma år initiativet till en multiprofessionell projektgrupp¹⁴ i syfte att ge ut hela Pehr Stenbergs levernesbeskrivning. En parallell händelse och ett lyckligt sammanträffande var att Stenbergs ättling, Göran Stenberg, som tagit del av texten redan på 1980-talet, år 2008 hade publicerat en artikel¹⁵ där han beskrev verket och efterlyste en utgivning. Göran Stenberg knöts genast till projektgruppen och blev medlem i utgivartröjkan.

Pehr Stenbergs manuskript, som av Kungliga biblioteket hade inbundits i tolv utsökta pergamentband, inlånades nu till Umeå universitet och skannades in högupplöst. I samband med detta donerades

14. Den multiprofessionella projektgruppen har bestått av virologen Fredrik Elgh, som fungerat som projektledare, nordisterna Claes Börje Hagervall, Kristina Persson, Göran Stenberg och Ola Wennstedt, etnologen Alf Arvidsson, historikern Robert Eckeryd, arkivarierna Cuno Bernhardsson, Susanne Odell och Carina Strömberg samt bokhandlaren Henric Bergner och redovisningskonsulten Björn Ottosson. Fredrik Elgh, Göran Stenberg och Ola Wennstedt är verkets utgivare.
15. Göran Stenberg, 'Att skriva för andra. Om en levernesbeskrivning i Kungl. Bibliotekets handskriftssamling', *Biblis* 43 (2008), s. 66–70.

handskriften 2010 till biblioteket av släkten Stenberg. Det inskannade materialet blev utgångspunkten för det avskriftsarbete som sedan vidtog. Arbetet förlades till Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, som var en del av det statliga Institutet för språk och folkminnen. Genom arbetsmarknadsåtgärder fick projektet omgående tillgång till paleografiskt kunnig personal. Flitigt arbete samt en rad större anslag – särskilt tidiga och frikostiga bidrag från Svenska litteratursällskapet i Finland – möjliggjorde ett relativt snabbt slutförande av avskriftsarbetet. Därpå följde ett omsorgsfullt kontroll- och korrekturarbete, utarbetande av notapparat, grafisk formgivning samt en slutlig utgivning av texten i fyra band. Den utgivna texten kompletterades med ett femte registerband, vilket även innehåller kommenterade faksimiler av handskriftssidor.

Stenbergs levernesbeskrivning har till skillnad från många andra verk av samma omfång utgivits oavkortad. Utgåvan är inte diplomatarisk men ändå mycket texttrogen. Här har tillämpats större krav på trohet mot originaltexten än vad som brukar vara fallet i fråga om texter från yngre nysvensk tid. Uppenbara skrivfel rättas ej och interpunktionen har med ett par obetydliga undantag inte normaliserats. Däremot har floran av förkortningar ansats och i utgåvan används genomgående kolon som förkortningstecken. Texten innehåller många representationer av talat språk. Här har Stenbergs användning av citattecken inte kunnat följas, eftersom utgåvan inte följer handskriftens radindelning och författaren efter tidens bruk sätter citattecken vid varje ny rad inom en pågående replik eller dialog. En annan omständighet är att han i sitt bruk av citattecken inte skiljer mellan direkt och indirekt anföring och ofta låter sägeverbet omslutas av citattecken; i utgåvan omsluter citattecknen endast utsagor i direkt anföring. Verket som sådant är resultatet av en nära livslång skrivprocess med allt vad det innebär av tillägg, strykningar, flyttningar och andra ändringar i manuskriptet. Utgivningen har skett enligt principen om *Ausgabe letzter Hand* och det är alltså författarens sista redigeringar som fått bestämma hur texten presenteras i utgåvan.¹⁶ Därför har intresseväckande och relativt ofta förekommande överstrukna textpartier uteslutits. En tänkt framtida digital textutgåva kommer att innehålla den kompletta texten inklusive överstrykningar.

16. Om editionsprinciperna, se Stenberg, *Pehr Stenbergs levernesbeskrivning 1*, s. 9–14.

Utgåvan har redan genererat forskning med Pehr Stenbergs levernesbeskrivning som utgångspunkt.¹⁷ I föreliggande nummer av *Historisk Tidskrift för Finland* presenteras en rad intressanta uppsatser, som ger en mångfasetterad bild av de skilda vetenskapsområden där levernesbeskrivningen har stor relevans.

Fredrik Elgh, Göran Stenberg & Ola Wennstedt

17. Alf Arvidsson, 'Everyday storytelling in the eighteenth century. Some examples from Pehr Stenberg's life description', *Fabula* 60 (2019), s. 336–353; Gunnel Biskop, 'Danser i bondsonen Pehr Stenbergs självbiografi i slutet av 1700-talet', *Folkdansforskning i Norden* 2017, s. 11–21; Kristina Persson & Göran Stenberg, 'Representation av talat språk i Pehr Stenbergs levernesbeskrivning – dialogen som berättartekniskt grepp' (under utgivning).